

सकम्बरी गीतमा निहितार्थता

डा. श्रीधर न्यौपाने

उपप्राध्यापक, नेपाली विभाग, पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा

[Email: shreedhar137@gmail.com](mailto:shreedhar137@gmail.com)

Received date : 31 May 2024, Reviewed date : 28 June 2024, Accepted date : 16 July 2024

सार

प्रस्तुत लेख 'सकम्बरी' गीतमा निहित अर्थको विश्लेषण गर्ने उद्देश्यले तयार पारिएको हो। यस लेखको अध्ययन क्षेत्रका रूपमा प्रकाश सपुतको 'सकम्बरी' गीत र समस्याका रूपमा निहितार्थता रहेको छ। यस लेखमा 'सकम्बरी' गीतमा निहितार्थतालाई केकसरी प्रस्तुत गरिएको छ, भन्ने प्राज्ञिक जिज्ञासालाई मुख्य समस्या बनाइएको छ। बहुसत्यमा विश्वास गरिएको यस अध्ययनमा गुणात्मक अनुसन्धान ढाँचा अवलम्बन गरिएको छ। जीवन निर्वाहका लागि सहरमा बसेर यौवन बेच्दा मानिस उपेक्षित बन्छ, भन्ने कुरालाई यस लेखमा तत्त्वमीमांसाका रूपमा ग्रहण गरिएको छ र शोधदर्शनका विचमा समन्वयसमेत कायम गरिएको छ। प्रार्थमिक र द्वितीयक स्रोतका सामग्रीको अध्ययन गरी प्राप्त तथ्यका आधारमा पाठविश्लेषण विधिको उपयोग गरी लेखलाई पूर्णता प्रदान गरिएको छ। यस अध्ययनमा सङ्कथन विश्लेषणअन्तर्गतको निहितार्थतालाई गीत विश्लेषणको सैद्धान्तिक आधार बनाइएको छ। यसै सैद्धान्तिक मान्यताका आधारमा निर्मित सूचकहरू सङ्केत निर्मित, पाठसंसार निर्मित र कार्यकलाप निर्मितिका कोणबाट गीतको विश्लेषण गरिएको छ। सकम्बरीले जीविकाका लागि सहरमा प्रवेश गरी आर्थिक समृद्धि प्राप्त गरे पनि उसको अस्मितामा सङ्कट सिर्जना भएको छ, भन्ने केन्द्रीय कथ्यलाई यस गीतमा प्रस्तुत गरिएको छ, भन्ने निष्कर्ष यस अध्ययनको रहेको छ।

शब्दकुञ्जी : अनुमान, जीवनशैली, प्रभुत्वशाली, प्रस्तोता, विचार

विषयपरिचय

प्रसिद्ध गीतकार एवम् गायक प्रकाश सपुतद्वारा रचना गरिएको 'सकम्बरी' (सन् २०२३) गीतलाई सङ्कथन विश्लेषण गर्ने एक आधार निहितार्थताका कोणबाट यस लेखमा विश्लेषण गरिएको छ। प्रकाश सपुतले नेपाली समाजमा देखिएका समस्यालाई गीतको विषय बनाई सशक्त ढङ्गले प्रस्तुत गर्ने गर्छन्। विशेष गरी सीमान्तकृत नेपालीका समस्यालाई गीतका माध्यमबाट मार्मिक ढङ्गले प्रस्तुत गर्ने सपुतले यस गीतमा पनि गरिबीबाट उन्मुक्तिका लागि प्रयत्न गर्दा सकम्बरीले सहरमा अस्मिता बेच्न विवश बन्नुपरेको कुरालाई केन्द्रीय कथ्य बनाएको देखिन्छ।

पाठमा सन्दर्भगत अर्थ अभिव्यञ्जित भएको हुन्छ, भन्ने मान्यता वरण गर्ने सङ्कथनको विश्लेषणको एउटा आधार निहितार्थता पनि हो । जीवनजगत्का समस्यालाई गेयगुणका माध्यमबाट प्रस्तुत गरिने सिर्जनात्मक स्वरूप गीतमा विभिन्न अर्थहरू सन्निहित हुन्छन् । यसमा मानव जीवनका सुख दुःखलाई नै प्रमुख विषय बनाइएको हुन्छ । 'सकम्बरी' गीतमा नारीका समस्या, प्रभुत्वशालीको स्वार्थ र सामाजिक मूल्यलाई विषय बनाइएको कुरा उक्त गीतको अध्ययन र श्रवणबाट बोध हुन्छ । नवसिर्जित उक्त गीतका बारेमा सामाजिक प्रतिष्ठाका कोणबाट चर्चा परिचर्चा भए पनि सङ्कथन विश्लेषणान्तर्गतको निहितार्थताका कोणबाट विश्लेषण नगरिएको ज्ञानको रिक्तता देखिएको छ । ज्ञानको सोही रिक्तताको परिपूर्तिका लागि 'सकम्बरी' गीतमा निहितार्थतालाई केकसरी प्रस्तुत गरिएको छ, भन्ने प्राज्ञिक जिज्ञासाको समाधान गर्ने उद्देश्यले यो लेख तयार पारिएको हो । सङ्कथन विश्लेषणसँग सम्बद्ध निहितार्थताअन्तर्गतका सङ्केत निर्मिति, पाठसंसार निर्मिति र कार्यकलाप निर्मितिका कोणबाट 'सकम्बरी' गीतको विश्लेषण गर्नु यस अध्ययनको क्षेत्र रहेको छ । उक्त गीतलाई निहितार्थताका अन्य निर्मितिका कोणबाट विश्लेषण नगर्नु तथा प्रकाश सपुतका अन्य गीतको पनि विश्लेषण नगर्नु यस अध्ययनको सीमा रहेको छ । बहुसत्यमा विश्वास, गुणात्मक अनुसन्धानढाँचा र पाठविश्लेषण विधिको अवलम्बन यस अध्ययनमा गरिएको छ । गीतमा निहित अर्थको विश्लेषणका लागि निर्धारित सूचकका आधारमा गरिएको यो अध्ययन नवीन, मौलिक र प्राज्ञिक मूल्यका दृष्टिले उपयोगी रहेकाले औचित्यपूर्ण देखिएको छ ।

अध्ययनविधि

प्रस्तुत अध्ययनमा जीविकाका लागि गरिएका कतिपय कर्मले मानिसको प्रतिष्ठामा समस्या आइपर्छ, भन्ने कुरालाई सत्य ठानिएको छ । उक्त सत्यलाई पुष्टि गर्नाका लागि 'सकम्बरी' गीतको सूक्ष्म अध्ययन गरी प्राप्त साक्ष्यका आधारमा विश्लेषण गरी ज्ञाननिर्माण गरिएको छ, र सम्भावनालाई खुला राखिएको छ । यस लेखमा अध्ययनको क्षेत्रसँग सम्बद्ध प्रकाश सपुतको 'सकम्बरी' गीतलाई सामग्रीको आकार र नमुनाको आकारका रूपमा ग्रहण गरिएको छ । यस अध्ययनमा सम्भाव्य नमुना छनोटअन्तर्गतको यादृच्छिक नमुना छनोट विधिलाई अवलम्बन गरिएको छ । प्राथमिक स्रोतको सामग्रीका रूपमा 'सकम्बरी' गीत तथा द्वितीयक स्रोतका सामग्रीका रूपमा सङ्कथन विश्लेषणसँग सम्बद्ध सैद्धान्तिक सामग्री रहेका छन् । यिनै सामग्रीबाट तथ्यसङ्कलन गरी समस्याको समाधान गरिएको छ । यी दुवै प्राथमिक र द्वितीयक स्रोतका सामग्रीहरू युटुब र पुस्तकालयबाट सङ्कलन गरिएका छन् ।

विश्लेषणपद्धति

गुणात्मक अनुसन्धानढाँचा अवलम्बन गरिएको प्रस्तुत अध्ययनमा परिवेशअनुसार भिन्न भिन्न अर्थ हुन्छन् र हरेक कुराको सम्भावना हुन्छ, भन्ने कुरालाई महत्त्व दिइएको छ । यस अध्ययनमा जेम्स पल गिद्वारा प्रतिपादित सङ्कथन विश्लेषणअन्तर्गतको निहितार्थतालाई गीत विश्लेषणको सैद्धान्तिक आधार बनाइएको छ । पाठमा विभिन्न अर्थहरू सङ्केत गरिएका हुन्छन् भन्ने कुरालाई अवधारणात्मक ढाँचाका रूपमा अवलम्बन गरिएको छ । उक्त अवधारणालाई पुष्टि गर्नाका लागि सङ्केत निर्मिति, पाठसंसार निर्मिति र कार्यकलाप निर्मिति जस्ता निर्धारित सूचकलाई विश्लेषणपद्धतिका रूपमा उपयोग गरिएको छ ।

सैद्धान्तिक आधार

पाठमा अर्थहरू सन्निहित हुन्छन् भन्ने सङ्कथन विश्लेषणको एउटा सैद्धान्तिक आधार निहितार्थता हो । कुनै पनि पूर्ण अर्थ सम्प्रेषण गर्न सक्ने भाषिक अभिव्यक्ति सङ्कथन हो । यसले कोशीय परिधिभन्दा परसम्मको अर्थ सम्प्रेषण गरेको हुन्छ (घिमिरे, २०६९, पृ. १) । पाठमा प्रयुक्त भएका पद, पदावली, वाक्य जस्ता संरचनात्मक एकाइका माध्यमबाट व्यक्त हुने अर्थ अनेक हुन्छन् । तिनै अनेक अर्थहरू सन्निहित भएको भाषिक अभिव्यक्तिले सङ्कथनको स्वरूप ग्रहण गरेको हुन्छ (पौडेल र पोखेल, २०७१, पृ. १) । पाठमा अभिव्यक्त भएका अर्थहरूको पहिचानका लागि त्यसको कोशीय अर्थको मात्र विश्लेषण नगरी सन्दर्भपरक अर्थका कोणबाट समेत अध्ययन गर्नु आवश्यक हुन्छ । कुनै पनि पाठमा अर्थहरू धेरै, लचक र संस्कृतिसँग सम्बद्ध हुन्छन् (Gee, 2001, p.40) । त्यसैले जाति, धर्म, भूगोल, संस्कृति, सभ्यताका आधारमा अध्ययन गर्दा ती कुनै पनि पाठको भिन्न भिन्न अर्थको बोध गर्न सकिने भएकाले ती पक्षलाई पनि पाठको विश्लेषणका क्रममा विचार पुऱ्याउनुपर्छ, भन्ने मान्यता सङ्कथन विश्लेषणको रहेको छ ।

कुनै पनि मौखिक, लिखित वा साङ्केतिक प्रकृतिको सङ्कथनात्मक पाठको विश्लेषणका क्रममा त्यसमा निहित अर्थको पहिचान गर्नुपर्छ । खास गरी भाषाको व्याकरणको अध्ययन गर्दा वाक्यसम्मका एकाइको अध्ययन गर्ने परम्परा रहेका अवस्थामा अमेरिकाली भाषाशास्त्री जेलिड ह्यारिसले सन् १९५२ मा discourse analysis शीर्षकको लेखमा हेयर टनिकको विज्ञापनको संरचना र सन्दर्भपरक अर्थको अध्ययन गरी सङ्कथन विश्लेषणको प्रारम्भ गरेका हुन् (Mccarthy, 1991, p. 5) । कुनै पनि पाठमा निहित अर्थको विश्लेषण संरचना र सन्दर्भका कोणबाट गर्नुपर्छ, भन्ने मान्यता प्रस्तुत गरी ह्यारिसले नै सङ्कथन विश्लेषणको सैद्धान्तिक आधार प्रस्तुत गरेका हुन् । लघु, मभौला र बृहत् जुनसुकै आयामको सङ्कथन विश्लेषण सम्बन्धी दृष्टिलाई अरू सशक्त बनाउने काम ह्यालिडे, हसन, गी, माटिन, भ्यान डिक जस्ता विद्वानहरूले गरे । वाक्यभन्दा माथिका संरचनालाई सङ्कथन भनिए पनि पूर्ण र सन्दर्भपरक अर्थ सम्प्रेषण गरेमा वाक्यभन्दा मुनिका भाषिक एकाइ पनि सङ्कथन नै हुन् भन्ने तर्क ह्यारिसले नै गरेका छन् । सामान्य वार्तालापदेखि ठुला ठुला ग्रन्थहरू सङ्कथन हुन् (Flowerdew, 2017, p. 2) । यस्ता सङ्कथनमा सन्दर्भपरक अर्थसहित वाक्यहरूका विचमा सङ्गतिसमेत कायम भएको हुन्छ ।

पाठमा अर्थको पहिचानका लागि सङ्केत, पाठसंसार र कार्यकलाप निर्मिति जस्ता पक्षलाई आधार बनाउनुपर्छ । कुनै पनि सङ्कथनमा प्रस्तोताको केन्द्रीय भूमिका हुन्छ (पौडेल र पोखेल, २०७१, पृ. १७) । वक्ता, लेखक वा सङ्केतकका रूपमा रहने प्रस्तोताले प्रस्तुत गरेका विचारलाई बोध गर्नाका लागि बोद्धा निकै सचेत हुनुपर्छ । पाठमा प्रस्तुत गरिएका शब्द, पदावली, वाक्य, अनुच्छेदले कोशीय अर्थ मात्र सङ्केत गरेका हुँदैनन् । तिनले अनेक अर्थ बोध गराउने र तिनको पहिचानका लागि त्यहाँ प्रस्तुत प्रतीकात्मक भाषाको अर्थ बोध गर्नु आवश्यक हुन्छ । पाठमा फरक सङ्केतहरू फरक कोणबाट प्रस्तुत गरिएका हुन्छन् (Gee, 2001, p.83) । पाठमा प्रस्तुत भएका फरक खालका प्रतीकात्मक अर्थको पहिचानका लागि बोद्धाको संज्ञान, सामाजिक एवम् सांस्कृतिक पृष्ठभूमि आदिको महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । त्यसमा प्रस्तुत पदावलीले बोद्धालाई आकर्षित गरेको हुन्छ (गौतम, २०६९/२०७६, पृ. ५८१) । प्रस्तोताले सम्प्रेषण गर्न खोजेको अर्थको पहिचानका लागि त्यस पाठको लाक्षणिक अर्थ बोध गर्नु पर्छ । सङ्कथनमा सरल र जटिल प्रकृतिका सूचना सम्प्रेषण भएका हुन्छन् । हरेक सङ्कथनमा कुनै न कुनै विचार प्रस्तुत भएको हुन्छ । उक्त विचार नै केन्द्रीय कथ्य वा विचारका रूपमा रहेको हुन्छ

। प्रस्तोताले बोधलाई दिन खोजेको मूल विचार वा सन्देशलाई पाठसंसारका रूपमा बुझिन्छ। पाठमा उपस्थित यथार्थ र अनुपस्थित यथार्थ, मूर्त र अमूर्त, वास्तविक र अवास्तविक तथा सम्भावित र असम्भावित जस्ता अर्थहरू रहेका हुन्छन् (Gee, 2001, p.83)। कुनै पनि पाठको अर्थ पहिचानका लागि अमूर्त र अनुपस्थित यथार्थको बोध आवश्यक हुन्छ। पाठमा प्रस्तुत गरिएको अर्थको पहिचान गरेर त्यसको मुख्य विचार बोध गर्न सकिन्छ (न्यौपाने, २०८१, पृ.२)। कुनै पनि पाठमा रहेको अर्थको पहिचानका लागि त्यसको सिर्जनागत परिवेश बोध हुनु आवश्यक हुन्छ। पाठमा प्रस्तुत भएका व्यक्ति, समय, स्थान, सन्दर्भ, उद्देश्य जस्ता पक्षलाई आधार बनाई अर्थको पहिचान गर्नुलाई पनि पाठसंसार निर्मितिका रूपमा बुझ्न सकिन्छ। पाठमा अप्रत्यक्ष रूपमा प्रस्तुत गरिएको अर्थ पहिचान गर्ने आधार कार्यकलाप निर्मिति पनि हो। प्रस्तोता वा पात्रका क्रियाव्यापारलाई आधार बनाई उक्त सङ्कथनको विश्लेषण गर्न सकिन्छ। पाठमा मुख्य क्रियाकलाप र उपक्रियाकलापको बोध गर्न सकिन्छ (Gee, 2001, p.86)। पाठमा मुख्य विचारलाई सम्प्रेषण गर्नका लागि प्रस्तोता वा पात्रले सक्रिय भूमिका निर्वाह गरेको हुन्छ। त्यस विचारलाई सार्थक पार्नाका लागि अन्य क्रियाकलापलाई पनि सहयोगी बनाइएको हुन्छ। यिनै मुख्य र सहयोगी क्रियाकलापका माध्यमबाट केन्द्रीय विचारलाई सफलीभूत बनाउनुलाई सङ्कथन विश्लेषणमा कार्यकलाप निर्मितिका रूपमा बुझिन्छ। मूलतः जेम्स पल गीद्वारा प्रतिपादन गरिएको सङ्कथन विश्लेषणको एक सैद्धान्तिक आधार निहितार्थतालाई यस अध्ययनमा गीत विश्लेषणका लागि उपयोग गरिएको छ।

विमर्श र नतिजा

नेपाली गीत सङ्गीतका क्षेत्रमा प्रसिद्धि प्राप्त गीतकार एवम् गायक प्रकाश सपुतद्वारा रचना गरिएको 'सकम्बरी' गीतमा ग्रामीण क्षेत्रकी नेपाली चेली सकम्बरीले गरिबीबाट मुक्तिका लागि सहरमा बस्दा उसको जीवनशैलीमा परिवर्तन आए पनि समस्याबाट मुक्त हुन नसकेको वास्तविकतालाई केन्द्रीय कथ्य बनाइएको छ। प्रकाश सपुत र बर्ता गन्धर्वको स्वर रहेको यस गीतमा विषय बनाइएकी ग्रामीण क्षेत्रकी नारी पात्र फूलमाया नै सहरमा आइसकेपछि सकम्बरीले चिनिएकी छ। गीत गायनकै क्रममा सकम्बरी र सुयोगवीरको संवाद प्रस्तुत गरिएको र उक्त संवादमा फूलमायालाई म्युजिक भिडियोका लागि सहर भित्र्याइएको कुरा गरिएको तर यथार्थमा त्यस्तो स्थिति रहेको देखिँदैन। पारिजातको शिरीषको फूल उपन्यासका पात्र सकम्बरी र सुयोगवीरको नामलाई यस गीतमा ग्रहण गरिएको छ। उक्त उपन्यासमा सुयोगवीरका कारण सकम्बरीको जीवन बरबाद भए जस्तै यस गीतमा पनि सुयोग जस्ता यौनपिपासुका कारण सकम्बरीले गलत बाटो अवलम्बन गरेको कुरालाई केन्द्रीय विचार बनाइएको छ। यस गीतलाई विभिन्न कोणबाट विश्लेषण गर्न सकिने भए पनि यहाँ निहितार्थान्तर्गतका तीनवटा निर्मितिका कोणबाट मात्र विश्लेषण गरिएको छ।

सङ्केत निर्मिति

'सकम्बरी' गीतमा प्रस्तुत भएका शब्दले केवल कोशीय अर्थ मात्र सम्प्रेषण नगरी गीतमा प्रस्तुत नै नभएको लाक्षणिक अर्थ सम्प्रेषण गर्ने प्रकृतिका शब्दहरूको प्रयोग भएको देखिन्छ। गीतमा प्रस्तुत भएका शब्दका माध्यमबाट अप्रस्तुत अर्थको पहिचान गर्न सकिने भएकाले सङ्केत निर्मितिलाई सशक्त ढङ्गले यस गीतमा प्रस्तुत गरेको देखिन्छ। ग्रामीण क्षेत्रमा बासोबास गर्दा सरल, सोभी, आर्थिक पक्ष दुर्बल रहेकी पात्र फूलमाया नै सहरमा सकम्बरी बनेकी र उसको जीवनशैलीमा आएको

परिवर्तनप्रति सशक्त बन्दै प्रस्तोताले प्रश्न गरेको छ । यस गीतमा प्रस्तुत भएका शब्दले मूलतः सकम्बरीको सम्पन्नता, लुप्त भएको इमान र उसलाई दिइएको चेतावनीलाई सङ्केत गरेको बुझिन्छ । 'सकम्बरी' गीतमा सामाजिक परिस्थितिको प्रस्तुति छ (सपुत, २०८०, पृ. उल्लेख नभएको) । फूलमायाले गाउँमा बस्दा खान र लाउन नै समस्या भोगेका अवस्थामा सहरमा प्रवेश गर्नासाथ उसको नाम र जीवनशैलीमा परिवर्तन आएको कुरालाई गीतमा प्रस्तुत गरिएको छ । सहरिया परिवेशमा रहँदा उसको जीवनशैली बदलिएको कुरालाई गीतमा प्रयुक्त सम्पन्नताका परिचायकयुक्त पदविन्यासका माध्यमबाट व्यक्त गरिएको छ । कानमा भुम्काना, नाकको बुलाकी, पाउजु, सुनको चुरा, रातो स्कुटर, डायमन्ड, उसमा पलाएको घमण्ड, महंगा घडी, मोबाइल, टिभीले उसको जीवनशैली सम्पन्न बनेको छ भन्ने तथ्यलाई सङ्केत गरेका छन् । सकम्बरी गाउँमा बस्दाको आवश्यकता र सहरमा बस्दाको आवश्यकतामा भिन्नता देखिएको छ । सहरका मानिसले जुन वस्तुको सङ्ग्रहबाट प्रतिष्ठा प्राप्त हुन्छ भन्ने बोध गरेका हुन्छन् त्यसै कुरालाई सकम्बरीले आत्मसात् गरी बहुमूल्य वस्तुको सङ्कलन र प्रयोगमा उद्यत देखिएकी छ । गीतको यस अंशले सकम्बरीको परिवर्तित जीवनशैलीलाई सङ्केत गरेको छ :

अहो मूल्य बढी बढी

अहो मोबाइल टिभी घडी

तिम्लो कल्ले किन्दियो ? (सपुत, सन् २०२३, पृ. उल्लेख नभएको)

माथि प्रस्तुत गीतको अंश सकम्बरीप्रति लक्षित छ । हिजो ग्रामीण क्षेत्रमा बसोबास गरेकी फूलमायालाई चिनेको प्रस्तोताले आजकी सकम्बरीलाई देख्दा आश्चर्य मानेको कुरालाई गीतमा प्रस्तुत गरिएको छ । मूल्यवान् मोबाइल, घडी, टिभी जस्ता शब्दले सकम्बरीको जीवनमा सम्पन्नता आएको छ भन्ने अर्थलाई बोध गराएको देखिन्छ । सकम्बरी अब सामान्य छैन । उसको जीवनशैलीमा व्यापक परिवर्तन देखा परेको छ । उसको जीवनमा सम्पन्नताका अभिलक्षण प्रतिविम्बित भएका छन् भन्ने कुरालाई गीतमा प्रस्तुत गरिएका मूल्यवान् वस्तुका नामाङ्कनले स्पष्ट पारेको देखिन्छ । गीतमा बहुमूल्ययुक्त वस्तुलाई चिनाउने खालका पदहरू प्रयोग गरिएका छन् । सकम्बरीको जीवनमा आएको सम्पन्नतालाई बोध गराउने खालका पद, पदावलीको प्रयोग गरेर यस गीतमा सङ्केत निर्मितलाई सशक्त ढङ्गले प्रस्तुत गरिएको छ ।

'सकम्बरी' गीतमा प्रस्तुत भएका शब्दका माध्यमबाट अप्रस्तुत अर्थको सङ्केत गर्ने क्रममा सकम्बरीको इमान, उसको बाध्यता र उसलाई अनैतिक कर्म नगर्नका लागि दिइएको चेतावनीलाई समेत सङ्केत निर्मितिका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । गाउँका मानिस सहरमा पसेर निकै परिश्रम गर्दा पनि जीवनमा परिवर्तन ल्याउन नसकिने यथार्थता रहेको अवस्थामा सकम्बरीको जीवनशैलीमा भने सजिलै परिवर्तन भएको छ । आफूलाई ज्ञात भएको पात्रको जीवनमा यसरी परिवर्तन आएको अवस्थाप्रति प्रस्तोताले अचम्म मान्दै उसको नैतिकतामाथि प्रश्न उठाएको कुरालाई गीतको तलको अंशले स्पष्ट पारेको छ :

घाँटीनिरै डाम केको होला नि ?

रातितिरै काम केको होला नि ? (सपुत, सन् २०२३, पृ. उल्लेख नभएको)

माथिको गीतको अंशले सकम्बरीको जीवनमा सम्पन्नताका अभिलक्षण देखा पर्ने प्रमुख कारण उसको स्वाभिमानमा सङ्कट आउने गरी गरेको कर्मलाई सङ्केत गरेको छ । घाँटीको डाम र रातिको कामले नारीको स्वाभिमानमाथि गम्भीर प्रश्न खडा गरिदिएको छ । सकम्बरीको जीवन रूपान्तरण

हुँदाको भाष्य आलोचित छ (श्री, २०८०, पृ. उल्लेख नभएको) । उसको परिवर्तित जीवनशैली नै आशङ्कायुक्त बनेको छ । उसको रातको समयमा परपुरुषसँग यौनकर्ममा लागेकी र त्यसैको परिणाम नै उसको जीवनशैलीमा परिवर्तन आएको हो भन्ने कुरालाई यस गीतमा सङ्केत गरिएको छ । सकम्बरी यस्तो अनैतिक कर्म गर्न बाध्य छ भन्ने कुरालाई पनि पेटको भोक, मनको धोको जस्ता पदावलीका माध्यमबाट सङ्केत गरिएको छ । सहरमा बसेर भोको पेट भर्ने र सुख काट्ने रहरका कारण अनैतिक कर्म गर्न बाध्य भएको सन्दर्भलाई पनि गीतमा सङ्केत गरिएको छ । अनैतिक कर्म गरेर बस्दा आखिर पछि समस्या आइपर्ने कुरालाई समेत शब्दका माध्यमबाट सङ्केत गरिएको छ । आफूले गरेका कर्मले आफैलाई धिकार्ने, सधैं जवानी नरहने र यही तरिकाले सिङ्गो जीवन नचल्ने कुरालाई पनि गीतमा यसरी प्रस्तुत गरिएको छ :

रस गालैको सुकी जानी छ

आफ्नै आत्माले थुकी जानी छ

यो वैस सधैं फल्च

यो जीवन यसै चल्च (सपुत, सन् २०२३, पृ. उल्लेख नभएको)

माथिको गीतांशमा जवानी सधैं रहन्न, जीवन लामो छ, नैतिकता बेचेपछि आफैलाई पश्चात्ताप हुन्छ भन्ने कुरालाई सङ्केत गर्दै यस्तो कुकर्म गलत हो र यसबाट सन्तुष्टि प्राप्त गर्न सकिँदैन भन्ने अप्रस्तुत अर्थसमेत व्यक्त भएको देखिन्छ । मानिसले स्वाभिमान, नैतिकता र सच्चरित्रता सुरक्षित राख्न नसकेमा उसको जीवनको कुनै मूल्य हुँदैन । एक चोटि आउने र समाप्त हुने जीवन केवल आफ्ना लागि मात्र बाँच्ने होइन । अरूका माझमा अनुकरणीय पात्रका रूपमा चिनिन सक्नु नै योग्य मानिसको चिनारी हो । त्यसैले असल कर्ममा प्रवृत्त हुनुपर्छ भन्ने अप्रस्तुत अर्थलाई समेत गीतमा प्रयुक्त पद, पदावलीले सङ्केत गरेका छन् । यसरी मूलतः सकम्बरीले आफ्नो जवानीलाई बेचेर सम्पन्नता ग्रहण गरेका अवस्थामा उसलाई सचेत बन्नका लागि दिएका सुभावा, उसका बाध्यतालाई विभिन्न पद, पदावलीका माध्यमबाट सङ्केत गरेको सन्दर्भले सङ्केत निर्मितलाई बोध गराएको देखिन्छ ।

पाठसंसार निर्मिति

‘सकम्बरी’ गीतमा प्रस्तुत भएका व्यक्ति, समय, स्थान, सन्दर्भ र उद्देश्यलाई दृष्टिगत गर्दा जीविका र सम्पन्नताका लागि अनैतिक कर्म गर्दा स्वाभिमान गुमाउनुपर्छ भन्ने मुख्य विचार नै यस गीतको पाठसंसार बनेको देखिन्छ । उक्त विचारलाई गीतमा वक्ता र श्रोताले आलोपालो गरी प्रस्तुत गरेका छन् । पुरुष वक्ताले सकम्बरीको परिवर्तित जीवनशैलीको रहस्यका बारेमा जिज्ञासा राखेको छ भने महिला वक्ताले पेटको भोक र मनको धोको पूरा गर्न सहर छिरेको जवाफ दिएकी छ । पुरुष प्रस्तोतालाई उक्त महिलाको आर्थिक हैसियतका बारेमा ज्ञात छ । उसले आफ्नो पूर्वज्ञानको समेत उपयोग गरी स्त्री पात्रलाई लक्षित गर्दै हिजोको कमजोर आर्थिक हैसियत भएकी फूलमाया आज सम्पन्न सकम्बरी बनेको वास्तविकतालाई प्रस्तुत गरेको छ । यस गीतमा स्थानका रूपमा गाउँ र सहर प्रतिविम्बित भएका छन् । गाउँको जीवनशैली सरल, महत्त्वाकाङ्क्षा कम हुने र स्वाभिमान सुरक्षित रहने भए पनि आर्थिक जटिलता र आधुनिक सुविधा नपाइने बाध्यता रहेको छ । सहरमा भने आधुनिक सुविधा पाइने तर स्वाभिमान गुमाउनुपर्ने बाध्यतालाई यस गीतमा वर्णित स्त्रीको परिवर्तित जीवनशैलीको चित्रणका माध्यमबाट प्रस्तुत गरिएको छ । सहरमा खान, लाउन, मनका इच्छा पूरा गर्न पाइने भन्ने अमूर्त कुरालाई गीतको तलको अंशले स्पष्ट पारेको छ :

पेटको भोकैले सहर छिरायो

मनको धोकैले बाटो विरायो (सपुत, सन् २०२३, पृ. उल्लेख नभएको)

गीतमा प्रस्तुत माथिको अंशले वर्तमान समयमा ग्रामीण क्षेत्रमा बसोबास गर्दा खान, लाउन र जीवननिर्वाह गर्न कठिन भएको, मनका इच्छा पूर्ति गर्ने सम्भावना नरहेको तर सहरमा ती समस्या भोग्न नपर्ने भन्ने विचार जागृत भएर नै सकम्बरीले गलत बाटो अपनाएकी हो भन्ने सन्दर्भगत अर्थलाई बोध गर्न सकिन्छ। गाउँकी विपन्न पात्रले सहरमा सम्पन्नताका अभिलक्षण देखाएकी छ। गीतको केन्द्रमा देहव्यापार छ (केसी, २०८०, पृ. उल्लेख नभएको)। जागिरको अभाव, आम्दानीको स्रोतको अभाव तथा सीमित समयको सहरको बसाइ जस्ता परिसीमामा पनि सकम्बरीको जीवनशैलीमा परिवर्तन हुनुले अनैतिक कर्मबाट उसले सम्पन्नता प्राप्त गरेकी हो भन्ने कुरालाई सहज रूपमा अनुमान गर्न सकिने आधार प्राप्त भएको छ। यसै आधारबाट नै यस गीतले प्रस्तुत गर्न खोजेको मूल विचार अनैतिक कर्मले प्रतिष्ठित भईदैन भन्ने कुरालाई पहिचान गर्न सकिन्छ। सहरमा बसेर जवानी बिक्री गर्दा उसले सम्पन्नता पाई तर स्वाभिमान जोगाउन सकिन भन्ने मूल विचारलाई यस गीतमा पाठसंसार बनाइएको छ।

‘सकम्बरी’ गीतमा ग्रामीण क्षेत्रकी चेलीले सहरमा अनैतिक कर्म गरेको सन्दर्भलाई जोड्दै त्यस्तो कर्म गर्न हुन्न भन्ने कुरालाई सार्थक पार्ने उद्देश्य राखेको देखिन्छ। गीतमा सकम्बरीले प्राप्त गरेको सम्पन्नता मूर्त र यथार्थ कुरा हुन् तर ती सम्पन्नता अनैतिक कर्मका उपज हुन् भन्ने अमूर्त र अप्रस्तुत यथार्थलाई प्रस्तुत गरी पाठसंसारको निर्माण भएको छ। जीवनमा सन्तुष्टिका लागि सत् कर्म गर्नुपर्छ। अनैतिक कर्मबाट प्राप्त सम्पन्नताले स्वाभिमान सुरक्षित गर्न सकिँदैन। सकम्बरीले प्राप्त गरेको सुख र सम्पन्नता क्षणिक हो, त्यसले सन्तुष्टि दिँदैन भन्ने अप्रस्तुत यथार्थतालाई तलको गीतांशबाट समेत बोध गर्न सकिन्छ :

रस गालैको सुकी जानी छ

आफ्नै आत्माले थुकी जानी छ (सपुत, सन् २०२३, पृ. उल्लेख नभएको)

माथिको गीतको अंशले सकम्बरीले जुन शरीर र बैसलाई सम्पूर्ण ठानेकी छ, त्यो क्षणिक हो, त्यसको प्रयोगले जीवनस्तर सुधार भएको ठान्नु भ्रम हो भन्ने अमूर्त अर्थलाई सम्प्रेषण गरेको छ। यसका साथै जीवनमा अनैतिक कर्म गरिएमा त्यो घातक हुन्छ, त्यस्तो कर्मबाट इज्जत प्राप्त गर्न सकिँदैन भन्ने विचारसमेत यस गीतमा अभिव्यञ्जित भएको छ। खराब कर्ममा प्रवृत्त रहँदा बाह्य जगत्बाट त उपेक्षित भइन्छ नै यसका साथै आफ्नै आत्माले समेत धिक्कार्ने कुकर्म गरेर सम्पन्न बन्नु उपयुक्त होइन भन्ने अर्थलाई गीतले सशक्त ढङ्गबाट अभिव्यक्त गरेको छ। गीतमा मूलतः स्त्री चरित्र सकम्बरीका अनैतिक कर्म घातक सिद्ध छन् भन्ने अमूर्त विचारलाई सम्प्रेषण गर्नाका लागि उपयुक्त व्यक्ति, समय, स्थान, सन्दर्भ र उद्देश्यलाई संयोजन गरेको देखिन्छ।

कार्यकलाप निर्माता

‘सकम्बरी’ गीतमा सकम्बरीले आफ्नो जीवनस्तर सुधार गर्नाका लागि सहरमा यौनजन्य क्रियाकलापमा संलग्न भएको सन्दर्भलाई मुख्य कार्यकलापका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ। यस्तो क्रियाकलापमा संलग्न हुनु घातक हो भन्दै पुरुष पात्रले सचेत गराएको सन्दर्भलाई सहायक कार्यकलापका रूपमा उपयोग गरिएको छ। सकम्बरी जुन अभीष्ट लिएर सहर पसेकी हो त्यसलाई सहरमा बसेर यौन कर्ममा प्रवृत्त क्रियाकलापका माध्यमबाट पूरा गरेकी छ। यौन कर्ममा प्रवृत्त रहँदा सकम्बरीले कानमा भुम्काना, नाकको बुलाकी, पाउजु, सुनको चुरा, रातो स्कुटर, डायमन्ड, उसमा पलाएको घमण्ड, महँगा घडी, मोबाइल, टिभी जस्ता मूल्यवान् वस्तुहरू उपयोग गरेकी छ। सम्पन्नताका

परिचायकका यस्ता प्रतीकको प्रयोग गरी उसको परिवर्तित जीवनशैलीलाई बोध गराइएको छ । यस्तो सम्पन्न जीवन व्यतीत गर्नाका लागि नै ऊ सहरमा पसेकी र उसको लक्ष्य पूरा भएको कुरालाई गीतमा मुख्य क्रियाकलाप बनाई प्रस्तुत गरिएको छ ।

यस्तो आँखै खाने डायमन्ड

यस्तो इमान खाने घमण्ड

तिमलाई कल्ले किन्दियो ? (सपुत, सन् २०२३, पृ. उल्लेख नभएको)

माथिको गीतको अंशमा सकम्बरीले लगाएको डाइमन्डले उसको सम्पन्नतालाई बोध गराएको र त्यही सम्पन्नताका कारण उसमा अहङ्कार जागृत भएको भन्ने सन्दर्भपरक अर्थ सम्प्रेषण गरिएको छ । मुख्य क्रियाकलापका रूपमा रहेको सकम्बरीको यौन कर्मका कारण उसको जीवनशैलीमा परिवर्तन आएको छ भन्ने कुरालाई अरू सशक्त ढङ्गबाट पुष्टि गर्नाका लागि प्रस्तोताका अभिव्यक्तिले सघाउ पुऱ्याएको देखिन्छ । सम्पन्न बन्नाका लागि अनैतिक कर्म गर्न हुन्न भन्ने प्रस्तोताको अभिव्यक्तिलाई सहायक क्रियाकलापका रूपमा बोध गर्न सकिन्छ । छिट्टै सकिने यौवनका माध्यमबाट जीवनमा इज्जत धान्न सकिँदैन । जीवनमा प्रतिष्ठा प्राप्त गर्नाका लागि सच्चरित्र आवश्यक हुन्छ भन्ने सन्दर्भपरक अर्थलाई प्रस्तोताको अभिव्यक्तिका माध्यमबाट व्यक्त गर्नुलाई सहायक क्रियाकलापका रूपमा बोध गर्न सकिन्छ ।

‘सकम्बरी’ गीतमा सकम्बरी सहरमा छिर्नुको कारणलाई समेत सहायक क्रियाकलापका रूपमा बोध गर्न सकिन्छ । सकम्बरीको जीवनशैलीमा परिवर्तन गराउने प्रमुख कार्यकलाप ऊ यौन कर्ममा प्रवृत्त हुनु हो भने उक्त कार्यकलापलाई सघाउ पुऱ्याउने अर्को कार्यकलाप ऊ सहरमा प्रवेश गरेको सन्दर्भ पनि हो । सकम्बरी सहर पसेपछि मात्र ऊ यौन कर्ममा प्रवृत्त भएकी छ । त्यही कर्मका कारण उसको जीवनशैली परिवर्तन भएको देखिएकाले सहर प्रवेशलाई पनि सहायक क्रियाकलापका रूपमा ग्रहण गर्न सकिन्छ । ग्रामीण क्षेत्रमा बसोबास गर्दा जीवन धान्न कठिन भएको वास्तविकतालाई प्रस्तुत गर्दै त्यसै समस्याको समाधानका लागि सहर छिरेको भन्ने अर्थलाई गीतको तलको अंशले स्पष्ट पारेको छ :

पेटको भोकैले सहर छिरायो

मनको धोकैले बाटो विरायो (सपुत, सन् २०२३, पृ. उल्लेख नभएको)

माथिको गीतांशमा सहर दृश्य स्थान र गाउँ अदृश्य स्थानका रूपमा प्रस्तुत भएको छ । सुख, सुविधा, सम्पन्नताका लागि सहर प्रवेश गरेको भन्ने कुरालाई यस गीतमा सहायक क्रियाकलापका रूपमा प्रस्तुत गरेको देखिन्छ । सकम्बरीको यसै क्रियाकलापले उसको जीवनशैलीमा परिवर्तन गराएको र स्वाभिमानमा समस्या सिर्जना गरेको भन्ने मुख्य क्रियाकलापलाई सहयोग गरेको छ । अनैतिक कर्म गरी सम्पन्न बनेकी भन्ने मुख्य क्रियाकलापलाई गरिबीका कारण सहर पसेको भन्ने क्रियाकलापले सहयोग गरेको छ । सहरमा यौनजन्य क्रियाकलापमा संलग्न हुनु मुख्य क्रियाकलाप तथा सकम्बरी सहर पस्नु, प्रस्तोताले उसलाई सचेत गराउनु जस्ता सहायक क्रियाकलापका माध्यमबाट यस गीतको मुख्य विचार अनैतिक कर्ममा लागिरेहँदा स्वाभिमान सुरक्षित रहँदैन भन्ने कुरालाई स्पष्ट पारेको देखिन्छ ।

निष्कर्ष

ग्रामीण क्षेत्रमा भोग्नुपरेको गरिबीबाट मुक्त हुने उद्देश्यले सहरमा पसेका चेलीहरूले त्यहाँ भोग्नुपरेका समस्यालाई प्रमुख विषय बनाई ‘सकम्बरी’ गीत रचना गरेको देखिन्छ । यस गीतमा मूलतः

अनैतिक यौन कर्ममा सक्रिय रहँदा व्यक्तिको जीवनका भौतिक पक्षमा सुधार आए पनि नैतिक पक्षमा गम्भीर प्रश्न उठेको कुरालाई विभिन्न सङ्केतका माध्यमबाट अभिव्यक्त गरिएको छ । सम्पन्नताका प्रतीक, स्वाभिमान पतनका प्रतीक एवम् मानिसलाई सचेतता प्रदान गर्ने खालका प्रतीकको प्रयोगले गीतमा प्रतीकात्मक निर्मिति सशक्त ढङ्गले अभिव्यक्त भएको देखिन्छ । स्रोत पुष्टि नभई प्राप्त सम्पन्नतामाथि मानिसले आशङ्का प्रकट गर्छन् भन्ने कुरालाई गीतमा प्रस्तुत यौनजन्य अभिलक्षणलाई बोध गराउने खालका सङ्केतका माध्यमबाट अभिव्यक्त गरिएको छ । यस्ता खालका कर्मले क्षणिक रूपमा आनन्द प्राप्त गरे पनि सामाजिक प्रतिष्ठा र आत्मिक तुष्टिका दृष्टिले दुर्बल बन्नुपर्छ भन्ने तथ्यलाई स्पष्ट पारिएको छ । सम्पन्नताको अभिलाषाले अनैतिक कर्ममा प्रवृत्त रहँदा आफ्नो नैतिकता र स्वाभिमानमा आँच आउँछ, त्यसले आफूलाई सधैं पतन गराउँछ भन्ने विचार यस गीतमा पाठसंसार निर्मितिका रूपमा प्रस्तुत भएको छ । आर्थिक सुधार, भौतिक वस्तु र रङ्गीन संसार क्षणिक हुन्, यिनले मानिसलाई केही समयका लागि आनन्द दिए पनि जीवनपर्यन्त आनन्द दिने भनेकै उसको नैतिकता, इमानदारी र सच्चरित्र नै हुन् भन्ने अप्रस्तुत यथार्थ गीतमा व्यक्त गरिएको छ भन्ने निष्कर्षले पाठसंसार निर्मितिलाई नै बोध गराएको छ । स्त्री पात्रको यौन कर्मलाई मुख्य क्रियाकलापका रूपमा प्रस्तुत गरिएको र त्यस्तो कर्म घातक मान्दै पुरुष पात्रले दिएको चेतावनी र स्त्री सहर पस्नुलाई सहायक क्रियाकलाप बनाइएको छ । सकम्बरी सम्पन्न बन्ने अभिलाषाले सहरमा प्रवेश गरेकी र सफलतासमेत प्राप्त गरेकी छ तर उसले प्राप्त गरेको सफलताले गम्भीर आशङ्का सिर्जना गरेको छ । उसको यही आशङ्काजन्य कर्मलाई मुख्य क्रियाकलाप बनाइएको छ । उक्त क्रियाकलापलाई सशक्त रूपमा प्रस्तुत गर्नाका लागि सहयोगी क्रियाकलापको समेत संयोजन गरिएको छ । यिनै क्रियाकलापका माध्यमबाट सही मार्गमा लाग्नका लागि अप्रस्तुत यथार्थका रूपमा सन्देश सञ्चार गरिएको छ । सकम्बरीले सहरमा प्राप्त गरेको सम्पन्नता र त्यस सम्पन्नताका कारण उसको अस्तित्वमा गम्भीर समस्या सिर्जना भएको तथ्यलाई केन्द्रीय कथ्य बनाइएको यस गीतमा अनैतिक कर्म घातक हो भन्ने कुरालाई अभिव्यक्त गरेको देखिन्छ । सहरमा बस्ने निर्णयका कारण सकम्बरीले यौनशोषण भोग्नुपरेको र उसको अस्तित्वमा समस्या सिर्जना भएको भन्ने कुरालाई यस गीतमा सङ्गतपूर्ण ढङ्गले अभिव्यक्त गरिएको छ भन्ने निष्कर्ष यस अध्ययनको रहेको छ ।

सन्दर्भ सामग्रीसूची

- केसी, अप्सरा (२०८०), 'सकम्बरी सवाल : पीडितलाई नै प्रश्न र दोष किन ?', *हिमालखबर*, वैशाख ९ । <https://www.himalkhabar.com>.
- गौतम, देवीप्रसाद (२०६९/२०७६), 'सङ्कथन विश्लेषण', *रत्न बृहत् नेपाली समालोचना* (सैद्धान्तिक खण्ड) (दोस्रो संस्क.), राजेन्द्र सुवेदी र लक्ष्मणप्रसाद गौतम (सम्पा.), काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार ।
- घिमिरे, वासुदेव (२०६९), *सङ्कथन विश्लेषण परिचय र पद्धति*, कीर्तिपुर : इन्टेलेक्चुअलज बुक, प्यालेस ।
- न्यौपाने, श्रीधर (२०८१), 'विश्लेषणात्मक र आख्यानात्मक सङ्कथन : स्वरूप र लेखन विधि', विन्दुवासिनी संस्कृत विद्यापीठ (क्याम्पस) पोखराद्वारा २०८१ ज्येष्ठ १३-१७ मा आयोजित कार्यशाला गोष्ठीमा प्रस्तुत अप्रकाशित कार्यपत्र ।
- पौडेल, माधवप्रसाद र पोखरेल, गोकुल (२०७१), *सङ्कथन विश्लेषण : सिद्धान्त र प्रयोग*, काठमाडौं : विद्यार्थी प्रकाशन प्रा.लि. ।

- श्री, समर्पण (२०८०), 'प्रकाश सपुतको सकम्बरी : महिला द्वेषी शब्द र स्वतन्त्रतामाथि सन्देह' नेपाल लाइभ, वैशाख ४ । <https://nepallive.com>.
- सपुत, प्रकाश (२०८०), 'दुःखी छु -मान्छेहरू मेरो चेतनामाथि नै प्रश्न गरिरहेका छन्', कान्तिपुर, वैशाख १६ । <https://ekantipur.com>.
- सपुत, प्रकाश (सन् २०२३), 'सकम्बरी'
<https://www.youtube.com/watch?v=BcOODsQBhgY>
- Flowerdew, J. (2017). *Discourse in english language education*. London : Routledge.
- Gee, J. P. (2001). *An introduction to discourse analysis theory and method*. London : Routledge.
- Mccarthy, M. (1991). *Discourse analysis for language teacher*. United Kingdom : Cambridge University Press.